

MOŻLIWOŚCI REWITALIZACJI ZDEGRADOWANYCH TERENÓW REKREACYJNYCH NA PRZYKŁADZIE WZGÓRZA ELIZY W SZCZECINIE

Magdalena Rzeszotarska-Pałka

Katedra Projektowania Krajobrazu, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Department of Landscape Design, West Pomeranian University of Technology
ul. Słowackiego 17, 71-434 Szczecin, e-mail: mrzeszotarskapalka@zut.edu.pl

Streszczenie. Obecna nadodrzańska dzielnica Szczecina – Gołęcino (niem. Frauendorf, Golazin, Golentin) – należała przed II wojną światową do chętnie uczęszczanych przez szczecinian miejsc, ze względu na atrakcyjne położenie z malowniczym widokiem na Odrę. W połowie XIX stulecia na całym obszarze Gołęcina znajdowało się wiele różnego rodzaju kawiarni, restauracji i hoteli, a dodatkowym atutem ówczesnego Frauendorfu było istnienie na jego terenie dwóch zakładów wodolecznicznych. Blask całej okolicy nadawało jednak wówczas Wzgórze Elizy (niem. Elisenhöhe, obecnie nazywane Wzgórzem Kupały), stanowiące naturalne wzniesienie morenowe skarpy nadodrzańskiej o wysokości 70 m nad poziomem morza. Rozciąga się z niego piękny widok, zarówno na Odrę, jak i pobliską dolinę wokół potoku wpadającego do rzeki. Na wzgórzu znajdowała się restauracja z rozległym tarasem widokowym. Działania wojenne oraz okres po 1945 r. spowodowały, że zagospodarowanie całej dzielnicy wraz ze słynnym Wzgórzem Elizy zostało zdegradowane, a po turystyczno-rekreacyjnym charakterze okolicy niewiele dziś pozostało. Zabudowa Wzgórza Elizy została zupełnie zniszczona, teren porastają samosieje, a także zdziczałe drzewa owocowe i winorośl. Dominujący w krajobrazie stał się, zdewastowany w ostatniej dekadzie, schron przeciwlotniczy wzniesiony na stoku wzgórza w trakcie wojny. W referacie zostaną przedstawione możliwości rewitalizacji tego obszaru opartej na historycznych, a nieistniejących obecnie elementach zagospodarowania w połączeniu ze współczesnym pomysłem na wykorzystanie schronu i jego otoczenia.

Słowa kluczowe: rewitalizacja krajobrazu, tereny rekreacyjne, planowanie krajobrazu zabytkowego

WSTĘP

Północne dzielnice Szczecina, położone bezpośrednio nad Odrą – Gocław i Gołęcino – posiadają duże, choć aktualnie niewykorzystywane walory rekreacyjno-turystyczne. Ich dominantę przestrzenną stanowi kompleks leśny, położony na części Wzgórz Warszawskich – Leśnym, Zielonym, Kupały (Elizy). Wzgórza te pokryte są starym, uroczym lasem bukowym z domieszką dębów, klonów, jesionów i drzew owocowych, pocięte głębokimi parowami, w których płyną strumyki: Glinianka i Osieniec. Cały teren cechuje duże zróżnicowanie

wysokościowe. Na Leśnym Wzgórzu zachowała się jedyna pozostałość bogatego, przedwojennego zagospodarowania terenu – widokowa Wieża Gocławska (Bismarcka), zbudowana w 1912 r. Dookoła rozciągają się tereny spacerowo-wycieczkowe oraz znakowane szlaki turystyczne prowadzące aż do Puszczy Wkrzańskiej.

Zieleń Wzgórza Kupały (Elizy), górującego nad dzielnicą Gołęcin, pozbawiona pielęgnacji, nieodzownej dla zieleni parkowej, ulega postępującej degradacji. Na szczycie wzgórza i jego zboczach pojawiły się blaszane garaże, a na fragmencie parku bezpośrednio przylegającym do pozostałości dawnej kawiarni wybudowano budynek jednorodzinny. Zieleń miejską dzielnicy kształtują przede wszystkim zadrzewienia przyuliczne ulic Pokoju i Świętojańskiej z okazałymi jesionami (*Fraxinus excelsior*), kasztanowcami (*Aesculus hippocastanum*) i klonami (*Acer* sp.), a także obsadzenia ulic Strzałowskiej, Bogumińskiej i Lipowej.

Swoisty charakter dzielnicy kształtują również rozległe tereny ogródków działkowych, sięgające tradycją historyczną początku XX w. Tworzą one kompleksy zieleni o mieszanej funkcji: od gospodarczej – uprawy ogrodowe, przez rekreacyjną – trawniki, kwietniki i zieleni ozdobna, nawet do mieszkaniowej (w wielu ogródkach właściciele wybudowali całoroczne murowane domy). Trudna dostępność ogrodów dla osób trzecich ogranicza ich rolę jako zieleni publicznej, a przypadkowe formy zagospodarowania obniżają ich wartość krajobrazową, którą tworzy atrakcyjne ukształtowanie i położenie terenu.

MATERIAŁ – RYS HISTORYCZNY I OBECNY STAN ZAGOSPODAROWANIA DZIELNICY GOŁĘCINO

W XIII w. Wzgórze Elizy wraz z najbliższą okolicą i wsią Gołęcino stały się własnością klasztoru cysterek ze Szczecina. Zakonnice założyły na Wzgórzu Elizy (niem. Elisenhöhe) oraz sąsiednim Zielonym Wzgórzu (Winnogóra, niem. Weinberg) winnice użytkowane aż do XIX w. Niemiecka nazwa wzgórza – Elisenhöhe związana jest z wizytą w tym miejscu w 1821 r. cesarskiego następcy tronu Fryderyka Wilhelma IV z małżonką. Na cześć księżnej Elżbiety Ludwigi Wittelsbach wzgórze nazwano jej imieniem [Białecki i Turek-Kwiatkowska 1991].

Pierwotnie wieś Gołęcino była rozplanowana w układzie ulicówki wzdłuż dzisiejszej ul. Strzałowskiej. Dopiero w XIX w. Gołęcino połączyło się z Bałdunkiem, a także z tzw. Łąką Książęcą (niem. Herrenwiese) oraz z leżącymi przy ul. Pokoju zabudowaniami zakładów wodolecznicych, tzw. Bergquell. W XX w. nastąpiło administracyjne scalenie tych dzielnic, w wyniku czego Gołęcino uzyskało obecne granice [Białecki i Turek-Kwiatkowska 1991].

Pierwsze znaleziska archeologiczne z Gołęcina datowane są na okres neolitu. Ślady cmentarzyska oraz osady pochodzą z okresu kultury łużyckiej. Pierwotnie

Golecino było wsią Bartłomieja, położoną w granicach dzisiejszej ul. Strzałowskiej. W XIII w. ofiarował on osadę klasztorowi cysterek w Szczecinie. Darowizna została potwierdzona w dokumencie księcia Barnima I z 1243 r. i przez księcia Bogusława IV w 1276 r. W 1281 r. książę Bogusław IV zezwolił, by klasztor przekazał 30 włók ziemi w Golecinnie w dożywotnie lenno Henrykowi von Zaynz (niem. Heinrich von Santzen) i jego żonie Zofii.

W 1311 r. książę Otton I ponownie potwierdził przynależność Golecina do klasztoru cysterek. W XIV w. klasztor cysterek sprowadził kolonistów z Nadrenii w celu założenia uprawy winorośli na stokach gołęcińskich wzgórz. Pod koniec XVII w. winnice te należały do szwedzkiego komisarza Klinkowstöma. Uprawę winorośli prowadzono tutaj na dużą skalę aż do XIX w. Krzewy winorośli były najdłużej uprawiane na Wzgórzu Elizy – jeszcze w 1864 r. uprawiało je czterech gospodarzy.

W czasach reformacji wieś wchodziła w skład domeny książęcej i składała się wówczas z trzech pełnych gospodarstw rolnych o łącznej powierzchni 146 mórg. Mieszkali tu także liczni zagrodnicy oraz 20 zawodowych rybaków. W 1692 r. zabudowa Golecina skupiona była wyłącznie po obu stronach dzisiejszej ul. Strzałowskiej, a wieś stanowiło 26 gospodarstw.

W XVIII w. Golecino zamieszkiwało 3 rolników, 10 rybaków, 7 miotlarzy i wytwórców koszyków, pastor, zakrystian i pasterz. Po przeprowadzeniu w XIX w. częściowego uwłaszczenia obszar Golecina znacznie się powiększył, tak że w 1833 r. obejmował 313 mórg ziemi, z czego 156 mórg stanowiły państwa. Liczba gospodarstw wzrosła do 14, a w 1864 r. do 42. Ze względu na uzyskanie przez Golecino charakteru miejskiego, ulicom zostały nadane nazwy, a budynkom przydzielono numery. W 1864 r. w Golecinnie były 103 domy mieszkalne, 63 gospodarstwa i 1380 mieszkańców. W 1921 r. do Golecina zostało oficjalnie włączone Bałdynko [Łuczak 2005].

W czasie II wojny światowej na terenie dzielnicy znajdowało się pięć obozów pracy przymusowej. Robotnicy stanowili tanią siłę roboczą, wykorzystywaną w gołęcińskich fabrykach. W latach 1939–1944 rozpoczęła się budowa potężnych betonowych bunkrów oraz schronów przeciwlotniczych na terenie Golecina i Golecina – jeden z nich został wzniesiony na południowym zboczu Wzgórza Elizy. W związku z dużym uprzemysłowieniem dzielnicy Golecino stanowiło cel nalotów alianckich, w wyniku których zniszczeniu uległa znaczna część zakładów przemysłowych, w tym Stocznia Bałtycka, fabryka Weissa, a także zabudowania mieszkalne Golecina. Po wojnie znaczna część Golecina pozostawała w sowieckiej strefie okupacyjnej. U zbiegu ul. Wiszesława (niem. Bollinkenerstrasse) z ul. Świętojańską znajdował się punkt graniczny. 4 października 1945 r. nastąpiło przejście dzielnicy przez administrację polską.

W 1945 r. uruchomiono połączenie kolejowe z Dworcem Głównym w Szczecinie, a także odbudowano część nabrzeży. Rozpoczęło się wtedy intensywne wysiedlanie ludności niemieckiej, dla której punkt zbiorczy – Lager Frauendorf, znajdował się na ul. Paproci, w bezpośrednim sąsiedztwie Wzgórza

Elizy [int. 1]. Z kolei, na zboczu Wzgórza, tuż przy schronie przeciwnie zlokalizowane było miejsce grzebania zmarłych przesiedleńców niemieckich.

Wzgórza gołęcińskie ze względu na malownicze położenie i walory krajobrazowe od połowy XIX w. stały się celem wycieczek mieszkańców Szczecina (fot. 1). Powstała wówczas najbardziej znana kawiarnia Blankenburga, która bez względu na porę roku cieszyła się wielką popularnością wśród szczecinian. Należy również wymienić kawiarnię „Weinberg” wzniesioną w 1921 r. na Zielonym Wzgórzu, wraz z wieżą widokową poświęconą kanclerzowi Bismarckowi (obecnie wieża Gocławska) zbudowaną według projektu Wilhelma Kreisla. Budowla wzorowana jest na grobowcu króla Ostrogotów Teodoryka Wielkiego w Rawennie i do dzisiaj stanowi dominantę krajobrazową dzielnicy. Istniały ponadto takie lokale, jak „Villa Flora”, „Czeski Las”, „Gotzlow” [Białecki i Turek-Kwiatkowska 1991].

Fot. 1. Widok na Wzgórze Elizy, 1918 r. (www.sedina.pl, zbiory Antykwariatu Pomorskiego)

Phot. 1. Elise Hill view, 1918 (www.sedina.pl, Antykwariat Pomorski collection)

W 1843 r. fragment dzisiejszego Uroczyska Kupały pod naciskiem działającego aktywnie Związku Julo (Julo-Verien) został zakupiony przez miasto. Dziko zarosnięte dotychczas Wzgórze Elizy przekształcono w naturalistyczny park krajobrazowy. Na jego szczycie usunięto drzewa, odsłaniając rozległy płaski teren, na którym wzniesiono dwukondygnacyjny budynek restauracji, poprzedzony tarasem widokowym. Z tarasu roztaczał się widok na rozlewiska Odry, pobliskie wzgórza i zabudowania dzielnicy Gołęcín oraz portu i terenów przemysłowych (fot. 2). Prosty w formie budynek restauracji, rozplanowany na rzucie prostokąta, przekryty czterospadowym dachem, ozdabiały trzykondygnacyjne wieże widokowe, a także duże przeszklenia i balkony (fot. 3). Do 1945 r. Wzgórze Elizy było głównie zagospodarowane do celów rekreacyjnych, pełniło funkcję parku dla mieszkańców sąsiednich dzielnic.

Fot. 2. Taras widokowy, 1908 r. (www.sedina.pl, Pommersches Landesmuseum Greiswald)

Phot. 2. Observation deck, 1908 (www.sedina.pl, Pommersches Landesmuseum Greiswald)

Fot. 3. Restauracja Elisenhöhe, 1908 r. (www.sedina.pl, zbiory J. Dworaka)

Phot. 3. Elisenhöhe restaurant, 1908 (www.sedina.pl, J. Dworak collection)

Podczas nalotów lotnictwa alianckiego w 1944 r., północne dzielnice Szczecina bardzo ucierpiały. Zburzone zostały zakłady przemysłowe, przystanie rybackie, nadbrzeża przeładunkowe znajdujące się nad Odrą, a także zabudowa mieszkalna i piękne lokale gastronomiczne położone na Wzgórzach Warszawskich. Do dziś nie zostały one odbudowane. Jedyne ocalałe obiektami są basen jachtowy wraz z hotelem i restauracją oraz Wieża Bismarcka.

METODY PRACY

W 2011 r. cały obszar Wzgórza Elizy został przekazany przez Prezydenta Miasta Szczecina w użytkowanie wieczyste Fundacji Byłych Funkcjonariuszy Służb Mundurowych na rzecz Bezpieczeństwa Państwa, której zamierzeniem jest utworzenie na tym obszarze Zachodniopomorskiego Centrum Szkoleniowego. Byli funkcjonariusze elitarnych jednostek policji oraz straży granicznej zamierzają wykorzystać istniejące walory terenu oraz budynek schronu do przekazywania swoich umiejętności innym poprzez prowadzenie szkoleń o charakterze zarówno teoretycznym, jak i praktycznym. Członkowie Fundacji zwrócili się o pomoc w opracowaniu koncepcji zagospodarowania Wzgórza Elizy do Katedry Projektowania Krajobrazu ZUT. W wyniku prowadzonych konsultacji z Miejskim Konserwatorem Zabytków oraz mieszkańcami dzielnicy Gołęcino określono główny cel powstających opracowań projektowych, którym stała się szeroko pojęta rewitalizacja zdegradowanego obecnie terenu i przywrócenie go zarówno społeczności lokalnej, jak i wszystkim szczecinianom.

Wszystkie prace koncepcyjne i projektowe związane z planowaną rewitalizacją Wzgórza Elizy zostały przeprowadzone zgodnie z wytycznymi zawartymi w *Studium konserwatorskim osiedla Gołęcino – Gocław* [Nekanda-Trepka i in. 2006]. Wzgórze Elizy zostało w *Studium* objęte w całości strefą ochrony konserwatorskiej B i E. Jako główne wytyczne wymieniono:

- przywrócenie na terenie pierwotnej funkcji rekreacyjno-gastronomicznej, wraz z towarzyszącym zagospodarowaniem, w tym: tarasami widokowymi, obiektem gastronomicznym, schodami terenowymi zlokalizowanymi na zachodnim stoku wzgórza oraz ciągiem spacerowym obsadzonym kasztanowcami, prowadzącym do wiaduktu nad linią kolejową,

- obiekt gastronomiczny należy wybudować na obrysie zachowanych fundamentów, należy odtworzyć dawną kompozycję zespołu otoczonego zielenią ozdobną (zachowanie i uzupełnienie obustronnego obsadzenia placu widokowego przed budynkiem, zgodnie z istniejącym składem gatunkowym),

- zintegrowanie schronu przeciwlotniczego z planowanym zagospodarowaniem terenu poprzez wykonanie nasypu od strony północnej lub też budowę kładki prowadzącej na strop schronu,

- zakaz zabudowy zboczy wzgórza oraz tarasów widokowych,

- utrzymanie zachowanego wartościowego drzewostanu oraz nawiązanie do tradycji kultury sadowniczej poprzez nasadzenia drzew i krzewów użytkowych [Nekanda-Trepka i in. 2006].

WYNIKI

Wynikiem planowanych działań na terenie Wzgórza Elizy ma być przywrócenie jego dawnej funkcji rekreacyjnej poprzez odtworzenie nieistniejących już

elementów zagospodarowania terenu (tarasy widokowe, punkt gastronomiczny), wykorzystanie istniejącego schronu przeciwlotniczego do pełnienia funkcji edukacyjnej oraz wprowadzenie zupełnie nowych form zagospodarowania, wpisujących się w otaczający krajobraz, a jednocześnie przyciągających mieszkańców całego miasta. Poprawienie wizerunku tego miejsca wiąże się również w perspektywie czasowej z przywróceniem dzielnicy Golęcino dawnej świetności i atrakcyjności.

W wyniku prac analitycznych i projektowych prowadzonych w Katedrze Projektowania Krajobrazu ZUT z udziałem studentów kierunku architektura krajobrazu, powstało szereg koncepcji rewitalizacji tego obszaru opartej na historycznych, a nieistniejących obecnie elementach zagospodarowania w połączeniu ze współczesnym pomysłem na wykorzystanie schronu i jego otoczenia.

Schron przeciwlotniczy planuje się przeznaczyć na siedzibę Centrum Szkoleniowego, w którym mają znajdować się sale przeznaczone zarówno do ćwiczeń praktycznych, jak i wykładów. Południowa i wschodnia ściana schronu mają być zaadaptowane na ściankę wspinaczkową i pokryte murałem, natomiast zachodnia i północna, stykające się z zboczem Wzgórza, winny być jak najbardziej z nim połączone, poprzez obsadzenie roślinnością pnącą. Schron powinien stanowić integralny element planowanego zagospodarowania terenu, w związku z tym proponuje się budowę przeszła stalowej kładki prowadzącej na jego strop, w celu zwiększenia platformy widokowej znajdującej się na szczycie wzgórza. Strop schronu może zostać urządzony na fragmencie jako ekstensywny dach zielony, co korzystnie wpłynie na wizerunek budowli.

Kładka będzie prowadziła poprzez szereg tarasów widokowych na szczyt wzgórza, gdzie planuje się wzniesienie budynku restauracji na zachowanym obrysie fundamentów, jednak z użyciem współczesnych form i materiałów (fot. 4). Z kolei usunięcie znacznej ilości samosiewów umożliwi odtworzenie dawnej funkcji tarasów widokowych, otaczających niegdyś restaurację i odsłonięcie widoku na rozległą dolinę Odry, jezioro Dąbie i odrzańskie wyspy (Dębina, Radolin, Czarnołękę, Żabią Kępę oraz Kiełpińską Kępę).

Fot. 4. Restauracja – stan obecny i projektowany (archiwum KPK)

Phot. 4. Restaurant – present state and design (KPK archive)

Fot. 5. Projektowana linia kolejki tyrolskiej (archiwum KPK)

Phot. 5. Tyrol railway line – design (KPK archive)

Fot. 6. Projektowany Pomnik Wysiedlonych (archiwum KPK)

Phot. 6. Monument of Displaced – design (KPK archive)

Zupełnie nowymi elementami zagospodarowania terenu mają być park linowy, zlokalizowany na zachodnim stoku wzgórza, wśród strzelistych drzew, oraz linia kolejki tyrolskiej, przebiegająca z dachu schronu aż do podnóża południowej części wzgórza (fot. 5). Zarówno elementy parku linowego, jak i kolejki tyrolskiej winny być wykonane z naturalnych materiałów, tak aby stały się jak najbardziej zintegrowane z porastającą stoki wzgórza roślinnością. Planuje się również zlokalizowanie na wzgórzu miejsca upamiętnienia wysiedlonych Niemców w postaci Pomnika Wysiedlonych, stanowiącego symboliczną bramę w krajobrazie (fot. 6).

Dyskusyjny wydaje się plan przywrócenia tym terenom tradycji upraw winorośli. Do dzisiaj zachowały się jeszcze na południowym stoku Wzgórza Elizy zdziczałe krzewy winorośli oraz drzewa owocowe. Plany odtworzenia winnic w tym miejscu wymagają znalezienia odpowiedniego inwestora, zainteresowanego uprawą winorośli w środowisku miejskim lub też założeniem jedynie winnicy pokazowej. W Katedrze Projektowania Krajobrazu powstały jednak koncepcje, które zakładają wprowadzenie również „winnych ogrodów” u podnóża Wzgórza Elizy.

Przykład działań projektowych podjętych na obszarze Wzgórza Elizy pokazuje, iż kwestią kluczową jest przywrócenie tożsamości miejsca (*genius loci*) oraz wykorzystanie istniejącego potencjału związanego z nadodrzańskim położeniem terenu i jego bogatym ukształtowaniem w procesie rewitalizacji całej dzielnicy Gołęcino.

PODSUMOWANIE

W okresie przedwojennym wycieczki na Goław i Gołęcino cieszyły się ogromną popularnością. Były to dzielnice zamieszkiwane przez szczecińskie elity, uznawane za piękne przedmieścia. Główną atrakcją stanowiła Wieża Bismarcka, skąd rozpościerała się panorama miasta, jeziora Dąbie oraz okolic. Wokół niej zlokalizowane były liczne szlaki spacerowe, urozmaicone sporą liczbą kawiarni i restauracji. Te najbardziej elitarne i popularne zlokalizowane były nad brzegiem Odry oraz na Wzgórzu Elizy. Siedząc przy stolikach, szczecinianie obserwowali statki wpływające do portu bądź wypływające z niego. Dotrzeć w to urokliwe miejsce można było tramwajem, bardziej popularne były jednak stateczki wycieczkowe, które kursowały z nabrzeża przy Wałach Chrobrego.

Kluczem do niegdyśszej popularności dzielnicy jako miejsca wycieczek szczecinian były umiejętnie wykorzystywane walory naturalne tych terenów. Spory odsetek powierzchni zajmowały lasy, co stanowiło idealny przyczynek do utworzenia szlaków turystycznych i rozwoju pieszych wędrówek. Pagórkowate ukształtowanie terenu dawało możliwość podziwiania walorów krajobrazowych okolicy. Z kolei nadodrzańskie położenie stwarzało idealne warunki dla komunikacji wodnej. Walory kulturowe w połączeniu z naturalnymi sprzyjały powstaniu atrakcyjnych przestrzeni publicznych. Wzgórze Elizy stało się również ulubionym miejscem pobytu znanych malarzy szczecińskich, którzy właśnie tutaj tworzyli obrazy ukazujące widoki na dolinę Odry i Szczecin.

Obecnie Gołęcino to dzielnica zapomniana przez władze miasta, zmarginalizowana i zaniedbana. Przeważa tu stara, czynszowa, mająca około stu lat zabudowa. Zdecydowana większość budynków wymaga remontów kapitalnych, a część znajdująca się w stanie ruiny powinna zostać rozebrana. Niemal na każdej ulicy widać pozostałości po dawnych fabrykach, zakładach, magazynach i sklepach. Powybijane szyby, zabite deskami drzwi odstrasza i spychają na

drugi plan nieliczne nowe zadbane sklepy oraz zakłady usługowe. Dodatkowo, zniszczone drogi i chodniki, porośnięte roślinnością ruderalną i krzewami tereny niezagospodarowane stanowią o wizerunku Gołęcina jako zaniedbanej dzielnicy.

Ukształtowanie terenu, bezpośredni dostęp do Odry, bujna zieleń oraz wspaniałe widoki to niezaprzeczalne walory dzielnicy Gołęcina. Jednak, pomimo tak niezwykłych atrybutów, dzielnica ta nie jest celem odwiedzających Szczecin turystów, a nawet samych mieszkańców miasta. Główną przyczyną jest jej negatywny wizerunek, a także brak zaplecza rekreacyjnego. Próba rewitalizacji Wzgórza Elizy podjęta przez Fundację Byłych Funkcjonariuszy Służb Mundurowych na rzecz Bezpieczeństwa Państwa we współpracy z władzami miasta oraz Katedrą Projektowania Krajobrazu ZUT może przyczynić się do poprawy wizerunku północnych dzielnic Szczecina i ożywienia tego terenu zarówno pod względem gospodarczym, jak i społecznym.

PIŚMIENNICTWO

- Białecki T., Turek-Kwiatkowska L., 1991. *Szczecin stary i nowy*, Szczecińskie Tow. Kultury, Szczecin.
- Łuczak M., 2005. *Szczecin Goław, Gołęcino, Gotzlow, Frauendorf*, Agencja Wyd. Global, Szczecin.
- Nekanda-Trepka J., Szerniewicz A., Kowalczyk A., 2006. *Studium konserwatorskie osiedla Gołęcino – Goław*, Biuro Planowania Przestrzennego Miasta w Szczecinie, maszynopis.
- Int. 1 – www.encyklopedia.szczecin.pl, oprac. M. Łuczak, 30.05.2012.

REVITALIZATION POSSIBILITIES OF A DEGRADED RECREATION AREA ON THE EXAMPLE OF ELISE HILL IN SZCZECIN

Abstract. Current Oder district of Szczecin – Gołęcino (ger. Frauendorf, Golazin, Golentin) was, before the 2nd World War, very often visited by inhabitants of Szczecin, because of the attractive location with a picturesque view to the Oder river. There was, in the middle of the XIX century, a lot of café of different kind, the restaurants and hotels all over the Gołęcino and also two baths. However, the Elisa's Hill granted glitter the entire neighbourhood (ger. Elisenhöhe, at present called the Hill of Kupala) in these times, constituting natural moraine raising the Oder escarpment 70 metres high above sea level. There is beautiful view on the Oder, and the nearby valley around the stream falling into the river. A restaurant was located on a hill with an extensive observation deck. The 2nd World War and the period after 1945 caused, that developing the entire district along with Elisa's famous Hill had been degraded, and after recreational character of surroundings was damaged. Buildings on the Elisa's Hill were completely destroyed, the area is covered by self-sowing, as well as feral fruit trees and the grapevine. The landscape was dominated by, devastated in the last decade, air-raid shelter built on the slope of the Hill during the war. In the paper, there are presented possibilities of the revitalization of this area on the base of historical, but non-existent at present, elements of development in combination with the contemporary idea for air-raid shelter.

Key words: landscape revitalization, recreation areas, planning the monumental landscape